

Åtgärderna mot ungdomsbrottsligheten sedda mot bakgrunden av kriminalitets- utvecklingen i de nordiska länderna under senare år

Av docent KNUT SVERI, Stockholm.

Det förhandlingsämne Kriminalistmötet här skall diskutera implicerar två problemkomplex, dels ett kriminologiskt om förhållandet mellan brottslighet och åtgärder, dels ett kriminalpolitiskt om hur samhället bör arbeta för att komma till rätta med ungdomsbrottsligheten. Jag kommer i det följande att beröra båda dessa problem och är då närmast intresserad av frågan om man, av det som hänt under de senare åren, kan lära sig något om hur samhället för framtiden bör bygga upp sin kriminalpolitik på ifrågavarande område.

Skall man redogöra för kriminalpolitiska frågor torde det vara ofrånkomligt med kriminologiska data. Det förefaller mig fullkomligt meningslöst att, såsom ofta är fallet, försöka bygga upp ett kriminalpolitiskt reformprogram uteslutande på rent ideologisk, spekulativ basis. Minimikraven måste vara att man vet tillräckligt om brottsligheten, dess förändringar och karaktäristiska drag, och att man har kunskaper om brottslingarna — inte i första hand som enskilda individer, utan såsom grupp — samt att man vet hur reaktionssystemet arbetar i praxis och inte bara hur det ser ut på papperet.

Även om vi f. n. saknar en rad informationer av nyss anförda slag, har vi dock tillräckligt med kriminologiska data för att kunna bilda oss en realistisk uppfattning om kriminalitetens förändringar och om ungdomsbrottslighetens utveckling under de senaste åren. Sämre ställt är det med informationer beträffande brottslingarnas psykiska och sociologiska status, och vad beträffar åtgärdssystemets olika sidor finns endast vissa översiktsdata.

I det följande skall jag försöka summera de svenska erfarenheterna och diskutera deras kriminalpolitiska innebörd under rubrikerna: *brottsligheten*, *brottslingarna* och *åtgärderna*.

Brottsligheten.

Närmare redogörelser för brottslighetsutvecklingen i de nordiska länderna finnes på annan plats i detta nummer av NTfK, varför jag här skall inskränka mig till några kompletterande uppgifter och kommentarer.

Den mest betydelsefulla förändringen i kriminalitetsutvecklingen under 1950-talet är det förhållandet, att antalet anmälda brott har varierat vad beträffar *brottstyp*. För Sveriges (och även Norges) del är bilden ganska klar. Av de s. k. „allvarligare“ brotten („straffregisterbrott“, „förbrytelser“) är det *motorfordons-tillgreppen* och *stölderna* som visar den största ökningen, medan brott mot person (med undantag av rån), sedlighetsbrott och mer „intellektuella“ förmögenhetsbrott av typen bedrägeri och förskingring inte på långt när haft samma uppåtgående tendens. Från 1950 till 1960 var förändringarna i Sverige för en del viktigare brott: motorfordonstillgrepp ökade med 450 %, inbrottsstöld med 150 %, övriga tillgreppsbrott med 50 %, bedrägeri och förskingring med 15 %, misshandel med 10 % och sedlighetsbrott med 10 %. För *totalbrottsligheten*, dvs. summan av alla av polisen kända brott, betyder givetvis detta en väldig ökning i och med att tillgreppsbrotten omfattar 75 % av alla „allvarligare“ brott, medan ingen av de övriga brottstyperna överstiger 10 %. Bilden domineras av de enkla stölderna med 40 %, under det att inbrottsstölderna omfattar 20 % och motorfordonsstölderna 15 % av det totala antalet strafflagsbrott utom fylleri och förargelseväckande betende men inklusive rattfylleri.

Av detta kan man dra den mycket enkla kriminalpolitiska slutsatsen att om kriminalitetssituationen skall kunna förbättras måste man koncentrera uppmärksamheten i första hand på inbrottsstöld och enkla stöld samt motorfordonsstöld.

Från polishåll har det sagts, att brottsligheten blivit „grövre“ under senare år. Vad som ligger i detta påstående är svårt att veta, men det kan antingen betyda att brottslingarna uppträder med större fysiskt våld nu än tidigare eller att brottsligheten har „professionaliserats“. Vad beträffar brottslingarnas påstådda större råhet finner man inte något belägg härför i statistiken utom möjligen i fråga om rån. Denna brottstyp har emellertid huvudsakligen ökat i Stockholm och Malmö. Med avseende på polismisshandel, dråp, vanlig misshandel och våldtäkt föreligger inga bevis för några större förskjutningar under åren 1950—60.

Den andra tolkningen av påståendet skulle betyda, att brotten i dag bär prägeln av att oftare vara utförda av professionella brottslingar än för 10—15 år sedan. Ej heller detta kan bevisas, därtill är våra informationer om ligabildningar, brottslingarnas kriminella karriärer och överhuvudtaget brottslighetens *kvalitet* för ofullständiga. Den enda statistiska uppgift som f. n. kastar något ljus över denna fråga är polisstatistikens data över antalet kassaskåpsstöld förövalade medelst svetsning eller sprängning. Dessa brott har ökat från 170 år 1950 till ca 550 år 1960. Att ett brott av denna typ ökar i så betydande omfattning tyder oenkligen på en ökad specialisering och en mer målmedveten krimi-

nell attityd hos åtminstone en mindre grupp av brottslingsklientelet.

Då och då ser man uttalanden om att kriminalitetsökningen endast är skenbar och beror på statistiska felaktigheter. Bygger man emellertid som ovan gjorts, på anmälningssiffrorna förefaller ett dylikt påstående föga realistiskt, då det bara kan betyda antingen att polisen tidigare systematiskt har underlåtit att statistikföra brotten eller att allmänheten under senare år har börjat anmäla brott i ständigt ökande utsträckning, under det att den tidigare inte bekymrade sig om att gå till polisen. Inget av dessa argument kan godtagas, och *varje realistisk kriminalpolitik måste följaktligen bygga på statistikens data om brottslighetens ökning som en realitet.*

Brottslingen.

Vänder man sig från polisens statistik över anmälda brott till kriminalstatistikens uppgifter om antalet personer övertygade om brott, blir givetvis de slutsatser man kan härleda mindre tillförlitliga. En betydande mängd av de anmälda brotten uppkläras inte, och våra möjligheter att veta något, om vilka de individer är som förövar dessa brott, följaktligen ganska begränsade. *Uppklaringsprocenten* för de olika brotten är i Sverige mycket låg och har sjunkit för varje år. Den varierar dock avsevärt från stad till stad och från städer till länddistrikt. Sålunda var för samtliga brott den genomsnittliga uppklaringsprocenten 1950—55 för hela riket 39,2 %, men för inbrottsstöld bara 26,1 % och andra stölder 22,4 %. År 1959 var motsvarande siffror 33,9 %, 22,9 % och 19,8 %. Den sjunkande tendensen är tydlig, även om de angivna siffrorna inte är fullständiga. De omfattar nämligen bara de under respektive år anmälda och *samma år* uppklarade brotten.

I Stockholm uppklarades år 1959 bara 17,8 % av anmälda brott, och siffrorna var så låga som 10,1 % för uppklarade inbrottsstölder och 6,8 % för bilstölder. Enligt en likartad beräkning uppklarades i t. ex. Malmö 38,7 % av alle anmälda brott, 25 % av inbrotten och 41,8 % av bilstölderna. I landsfiskalsdistrikten uppklarades 40,6 % av alla brott, 29,5 % av inbrotten och 48,2 % av bilstölderna.

Det faktum, att så många brott förblir ouppklarade, reser frågan om man på grundval av de informationer man erhåller genom de uppklarade fallen kan dra några slutsatser beträffande karakteristika hos de personer, som förövar de ouppklarade brotten. Ett av det viktigaste av dessa karakteristika är utan tvivel brottslingarnas *ålder*. Ingående kännedom om denna faktor är sålunda av fundamental betydelse för utformningen av kriminalpolitiken.

Trots den stora felmarginal man har att räkna med p. g. a. de ouppklarade brotten torde det dock vara mest realistiskt att utgå

från att åldersfördelningen för de om brott övertygade personerna någorlunda överensstämmer med fördelningen på samtliga personer som förövar brott.

För Sveriges del uppstår vissa särskilda problem vid beräkningen av åldersfördelningen beroende dels på att man saknar en avgränsning mellan förbrytelser och förseelser dels på att åttalseftergifterna inte graderas på något särskilt sätt.

De undersökningar som finns visar emellertid att tyngdpunkten ligger hos 15—17 åringarna, som år 1958 svarade för 22,7 % av samtliga s. k. straffregisterbrott.

Betydligt intressantare är dock *fördelningen på brottstyper* inom de olika åldersklasserna. Medan minst 85 % av de 15—17 åriga „straffregisterbrottslingarna“ har något tillgreppsbrott som huvudbrott, visar de äldre årsklasserna en mycket mer varierad bild — undantar man rattfylleri har bara 50 % tillgrepp som huvudbrott. *Stöld, motorfordonstillgrepp och skadegörelse är överhuvudtaget de brott som fullständigt dominerar ungdomsbrottsligheten.*

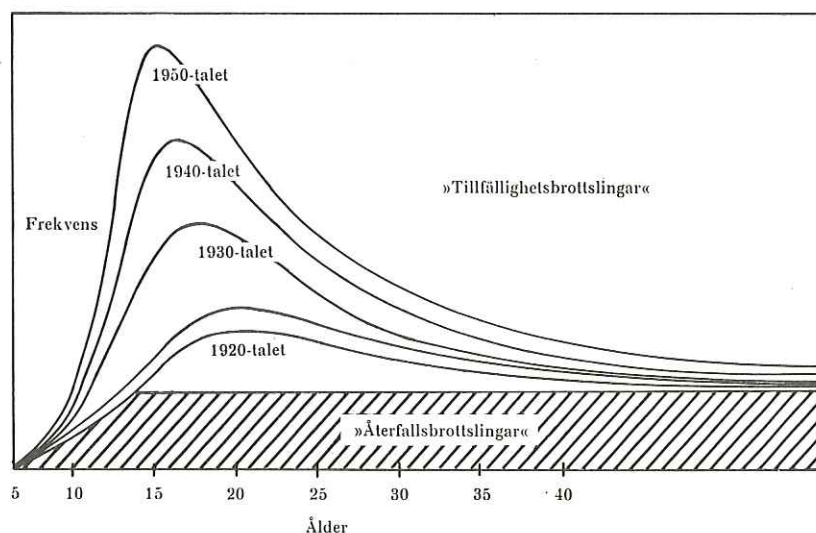
En annan fråga, som har ett visst intresse i denna förbindelse, är huruvida *åldersfördelningen* för de personer, som övertygas om dessa brott, är densamma i Sverige som i Norge. Under åren efter 1957 visar stölderna där ett maximum redan vid 14 års ålder. Skadegörelse är nästan helt och hållet koncentrerad till personer under 18 år (med maximum vid 13 år), biltillgrepp ligger samlade omkring 16—17 år och motorcykel- och mopedtillgrepp vid 14 år. Några uppgifter om personer under 15 år har man i denna förbindelse inte i Sverige och vad beträffar data för 15—17 åringarna är ej heller dessa systematiserade. En genomgång av åttalseftergiftsärendena för år 1956 visar emellertid, att för sistnämnda åldersklass av förstagångsregistrerade var 45 % 15 år vid brottets förövande, 34 % 16 år och 21 % 17 år. Av inbrottstjuvarna var 53 % 15 år, 32 % 16 år och 15 % 17 år, för vanlig stöld var motsvarande procenttal 44, 35 och 21 och för skadegörelse 46, 30 och 24 samt för motorcykel- och mopedtjuvarna 55, 30 och 15, medan 35 % av „billånarna“ var 15 år, 37 % 16 år och 28 % 17 år.

Detta är för personer över 15 år samma fördelning som man finner i Norge. När man nu samtidigt vet, att det totala antalet om brott övertygade personer under 15 år ökade på samma sätt i Sverige som i Norge under 1950-talet, (nämligen från 4.195 år 1950 till 15.924 år 1959) torde man med all grund ha rätt att antaga, att även brottsligheten bland barn under 15 år är ungefär densamma i Sverige som i Norge.

Ett mycket väsentligt, men föga utforskat område utgör frågan om *återfall i brott bland unga lagöverträdare*. Följer man i 4 år den grupp av 15—17 åriga lagöverträdare som år 1956 medde-

lades åtalseftergift enl. 1944 års lag som *första* registrering, visar det sig att de yngsta har den högsta återfallsfrekvensen. Totalt återföll 41 % av 15 åringarna, 31 % av 16 åringarna och 26 % av 17 åringarna, medan 49 % av de som „straffregisterbrottslingar“ rubricerade 15 åringarna återföll mot 16 åringarnas 38 % och 17 åringarnas 32 %.

Även om det material dessa uppgifter vilar på inte är fullständigt, visar siffrorna, att *ju närmare en person kommer 20-års åldern innan han blir fast för brott, desto mindre blir risken för återfall till ny brottslighet*. Troligtvis betyder det också, att den relativt lilla gruppen av äldre återfallsbrottslingar (dvs. från 20 år och uppåt) rekryteras redan i mycket ung ålder.

Svenska brottslingar. Hypotetisk framställning av utvecklingen 1920—1950.

Brottslighetens utveckling i Sverige kan efter detta illustreras på så sätt som skett i figur 1. Dels finns på botten av figuren en relativt konstant grupp av återfallsbrottslingar dels finns iövrigt en grupp av huvudsakligen unga brottslingar, som stadigt har ökat i antal sedan 1920-talet och som i huvudsak är att anse som tillfällighetsbrottslingar. Ökningen av den sistnämnda gruppen torde vara tillräckligt stor för att förklara den ökning i antalet av polisen kända brott som man kan finna i polisstatistiken under ifrågavarande tidsperiod.

Åtgärderna.

I sin mest vidsträckt betydelse kan begreppet „åtgärder“ mot ungdomsbrottsligheten sägas omfatta *alla i samhället pågående aktiviteter som man tror direkt eller indirekt skall kunna motverka brottslighet och asocialitet*. Systematiskt faller dessa aktiviteter i tre grupper.

a) Indirekt förebyggande åtgärder, t. ex. högre levnadsstandard, bättre bostadsplanering, organiserad fritidsverksamhet etc., dvs. åtgärder som inte direkt syftar till att minska brottsligheten, men som man antar (åtminstone på längre sikt) skall ha sådan effekt.

b) Direkt förebyggande åtgärder, t. ex. mer intensiv polisbevakning, kontroll med ungdomens alkoholvanor, inrättande av ungdomsgårdar i områden med hög kriminalitetsfrekvens etc.

c) Ingrepp mot aktuell kriminalitet genom polis, barnavårdsnämnd och domstolar med hela den reaktionsapparat, som finns inom straff- och socialrätten.

Största intresset kretsar fortfarande kring sistnämnda grupp, men under de senaste 50 åren har man även börjat intressera sig för de båda förstnämnda områdena. I Sverige kanske mer än i något annat land i Norden satsar man numera rätt mycket på det förebyggande arbetet, även om man måste säga att det mesta är ett famlande i blindo, ett experimenterande utan något intresse för närmare studier av de faktiska effekter detta arbete har. Överhuvudtaget vilar det förebyggande arbetet sällan eller aldrig på ett hållbart faktiskt underlag, utan dirigeras det av humanitära eller ideologiska åskådningar eller också vilar det på rudimentära och högst förenklade „teorier“ om asocialitetens „orsaker“.

Följande reflexioner syftar emellertid uteslutande till den typ av åtgärder, som rör ingrepp mot individer som redan har förövat brott. I motsats till vad som är fallet med ovannämnda „förebyggande“ åtgärder har man vad beträffar ingrepp i aktuella fall åtminstone något empiriskt material, som gör det möjligt att spåra vissa huvuddrag med avseende på de olika ingreppens effekt.

De ingrepp man här syftar till kan indelas i två huvudgrupper: å ena sidan de som för till att individen skiljes från sitt hem och sin miljö och å andra sidan de som låter honom vara kvar i sina gamla omgivning.

1. Varning, förmaning till föräldrarna och/eller brottslingen.	1. Vistelse å sjukhus, psykiatrisk klinik e. dyl.
2. Psykiatriskt-psykologiskt bistånd till föräldrar/brottslingen.	2. Fosterhemsplacering.

3. Övervakning.	3. Skolhem.
4. Div. vägledning (t. ex. yrkesvägledning, placering i specialklass i skolan etc.).	4. Ungdomsvårdsskola.
5. Böter, skadestånd.	5. Ungdomsfängelse.
	6. Fängelse.

Någon närmare inventering av dessa olika åtgärders innebörd är av platsbyråsyn omöjlig, då detta skulle fordra en detaljbekrivning av åtgärdernas utformning i praxis. I realiteten torde det knappast kunna bestridas att vi *talat* om en gemensam filosofi, som liggande bakom vårt reaktionssystem mens det faktiska förhållandet är att denna filosofi ger utrymme för så många olika tolkningar, att åtgärderna i praktiken varierar avsevärt. Mycket döljer sig dessutom bakom termer som „behandling“, „terapi“, „straff“, „yrkesutbildning“ o. s. v., termer vars psykologiska-sociologiska innebörd vi känner mycket litet till och som vid närmare studier ofta visar sig vara utan någon realitet.

Allt detta gör att det är mycket svårt att dra upp de stora linjerna i reaktionssystemets användning under de senare åren och sätta detta i samband med brottslighetsutvecklingen. Våra kunskaper på ifrågavarande område är i verkligheten allt för små och onyanserade för att man skall kunna analysera problemet med någon större grad av tillförlitlighet. Vad vi vet är, att man under 1940- och 50-talen i ständigt mindre utsträckning använde fängelsestraff för 15—18 åriga brottslingar, och att de övriga reaktionerna (speciellt de som inte medför bortplacering av individen) användes i allt högre grad. Samtidigt har antalet unga brottslingar ökat och följaktligen har en proportionellt ständigt ökande del behandlats inom den socialrättsliga ramen och inte som tidigare av domstolarna. Under det att antalet i Sverige för straffregisterbrott dömda 15—17 åringar år 1935 var 860, varav 290 erhöll ovillkorligt frihetsstraff (dvs. 34 %) var det år 1958 bara 47 som dömdes till sådant straff, vilket endast utgjorde 1 % av samtliga 15—17 åringar som detta år greps för straffregisterbrott.

I den kriminalpolitiska diskussionen ser man ofta denna övergång från straffrättsliga till socialrättsliga åtgärder använd som argument för den uppfattningen, att den socialrättsliga linjen har varit orsak till brottslighetsökningen och man förordar „hårdare tag“, vilket knappast kan betyda annat än att man önskar fängelsestraffet använt i större utsträckning. Speciellt har man inriktat sig på att komma åt talseftergifterna till livs. Några av de mera vanligt förekommande påståendena i denna fråga skall kommenteras i det följande.

1. *Sambandet mellan brottslighetsökningen och övergången till socialrättsliga åtgärder.* Det vi här vet är att brottsligheten har ökat i takt med övergången från straff till barnavårdsåtgärder. Det är följaktligen klart att barnavården inte har lyckats med att stävja brottsligheten. Å andra sidan vet vi emellertid inte, huruvida brottsligheten skulle ha varit mindre om man hållit fast vid det straffrättsliga åtgärdssystemet. *Det förhållandet att brottslighetsökningen inträder samtidigt med att barnavården övertar, bevisar i sig själv inte något som helst.* Påstår man nämligen ett samband av denna art, måste man förutsätta att brottslighetens förändringar bestämmes huvudsakligen eller uteslutande av det åtgärdssystem man tillämpar, och att t. ex. sociologiska förändringar i samhället samt andra s. k. brottsfrämjande sociala och psykologiska förhållanden är av underordnad betydelse. Ett sådant resonemang faller på sin egen orimlighet.

2. *De straffrättsliga versus de socialrättsliga åtgärdernas effekt.* Även om vi enligt ovanstående inte kan dra någon slutsats om sambandet mellan brottslighetsökningen och övergången till socialrättsliga åtgärder, är givetvis frågan om vilken typ av reaktionssystem som bäst förhindrar brottslighet ett högst realistiskt problem. Så länge man saknar empiriska data om hur ungdomarna reagerar inför den ena eller den andra typen av åtgärder har man emellertid hela fältet öppet för spekulation.

Ett exempel härpå utgör den förändring i åtalseftergiftspraxis som ägt rum i Sverige fr. o. m. 1959. I tre cirkulärskrivelser (nr 88, 92 och 94/1959) från riksåklagarämbetet uppmanades „åklagarna att vid åtalseftergiftsprövning enligt 1944 års lag noga överväga, huruvida barnavårdsnämndens åtgärder kunna anses tillräckliga för den unges tillrättaförande“. Bakgrunden till detta var, att riksåklagaren enligt en i cirkulärskrivelse nr 88 intagen statistik funnit, att barnavårdsnämnderna i 55,5 % av åtalseftergiftsfallen icke vidtagit någon åtgärd mot den unge eller också endast tilldelat honom en varning¹⁾ samt att praxis beträffande „ingen åtgärd“ eller „varning“ varierade avsevärt från distrikt till distrikt i landet.

Denna anmaning förde på sina håll i landet snabbt till att ett betydligt större antal 15—17 åringar åtalades och lagfördes inför domstol, något som givit klara utslag redan i 1959 års brottslighetsstatistik.

Nu torde det otvivelaktigt vara så att de ungdomar, som barnavårdsnämnderna tidigare anbefalldes till „ingen åtgärd“ eller „varning“, inte är desamma som de vilka enligt denna nya praxis blir åtalade, då de förstnämnda, vilket även påpekades i nämnda

¹⁾ Procentsiffran är beräknad på grundval av antalet åtalseftergiftsprotokoll. För antalet *individer* översteg den i verkligheten inte 45 %.

cirkulärskrivelse, vanligtvis har förövat mindre allvarliga brott²⁾ och/eller har en god prognos. Åtalen träffar sådana som tidigare meddelades åtalseftergift med övervakning eller skyddsuppfosstran som följd från barnavårdsnämndernas sida. Men i och med den begränsning 1952 års lag sätter för möjligheterna att döma 15—17 åringar till ovillkorligt fängelse, blir resultatet för det övervägande antalet av de nya åtalen att bara villkorlig dom med övervakning kan bli aktuell. Den reella skillnaden mellan tidigare och nuvarande praxis för denna grupp av brottslingar blir följaktligen, att den unge konfronteras med en domstol i stället för en barnavårdsnämnd och ställes under övervakning inom fångvårdens och inte inom barnavårdens ram. Man har då grund att fråga sig, huruvida de åtgärder domstolen kan vidtaga faktiskt är så mycket mer ingripande och effektiva att de är bättre ägnade att återföra den unge. Verkar hotet om eventuellt ovillkorligt straff mer avskräckande än hotet från barnavårdsnämnderna om placering i ungdomsvårdsskola? Sätter intrycket av „lagens majestät“ i form av en modern härads- eller rådhusrätt så djupa spår hos den unge att han efter att ha konfronterats med detta avstår från nya brott, medan hans kontakt med barnavårdsnämnden inte har någon sådan effekt? Och är verkligen fångvårdens övervakning mer effektiv än barnavårdens?

Det centrala i denna „åtstrammingspolitik“ tycks faktiskt inte vara, att man har någon större tro på att ovanstående frågor kan besvaras jakande, utan beror mera på en obestämd känsla hos en del kriminalpolitiker att hotet om „straff“ skall ha en nästan övernaturlig makt i avskräckande riktning. Beträktar man förhållandena i Finland, där lagföring och (villkorligt eller ovillkorligt) fängelsestraff användes enligt avskräckningsprincipen och i en betydande omfattning, visar det sig, att straffhotet inte heller där har kunnat förhindra en brottslighetsökning bland de yngsta årgångarna under 1950-talet.

Vad beträffar de av riksåklagarämbetet påpekade olikheterna i användningen av „varning“ och „ingen åtgärd“ i de olika delarna av Sverige måste man beakta följande. I enlighet med barnavårdslagens filosofi är det inte meningen att barnavårdsnämnderna skall gå in för att „utmäta“ sina åtgärder efter principen „lika åtgärder för lika brott“. Börjar nämnderna ta hänsyn till dylika principer har de svikit den grundidé i barnavårdslagen, som säger att inte bara brottets art utan även individens psykiska och sociala förhållanden och därigenom hans behov för bistånd skall vara rättesnöret vid valet av reaktion. Till dessa psykiska-sociala

²⁾ Av „straffregisterfallen“ vidtog barnavårdsnämnderna år 1956 „ingen åtgärd“ i ca. 5 % och utdelade „varning eller förmaning“ i 30 % av fallen, medan motsvarande reaktioner för s. k. „bötesbrott“ vidtogs i 17 respektive 43 %.

förhållanden hör även miljöns reaktion gentemot individen, sedan det blivit klarlagt att han förövat brottet. Att ge en varning kan i én typ av sådan miljö vara en betydligt strängare åtgärd än vad övervakning eller skyddsuppfostran är i en annan miljö. Dessutom kan det mycket väl tänkas, att barnavårdsnämnderna faktiskt lägger ned rätt mycket arbete även i ett fall som *formellt* slutar med „varning“.

Dessa reflexioner i anknytning till riksåklagarämbetets „åtstramningspolitik“ visar hur föga realistiskt det är att utan vidare tro, att överföringen av saker från det socialrättsliga till det straffrättsliga området *utan att man samtidigt företar en verkligt genomgripande reform* skall medföra några påtagliga förändringar i vad som faktiskt händer med brottslingen. Hela effekten av en sådan politik som den i Sverige sedan år 1959 förda står och faller med en slags hedonistisk idé om „straffhotets avskräckande verkan“, vars innebörd för de ungdomar, som åtgärderna åsyftar att användas på, vi inte vet något om.

3. Barnavården och de unga brottslingarna.

Kritiken mot barnavårdsnämnderna för ineffektivitet har huvudsakligen koncentrerat sig till tre punkter. För det första säger man, som ovan exemplifierats, att nämnderna inte „gör“ något med de unga brottslingar, som överlämnas till dem från åklagarmyndigheten. För det andra påstås det, att systemet med åtalseftergifter medför att samme individ ständigt får nya åtalseftergifter utan att någon åtgärd vidtages. Slutligen hävdar man att ungdomsvårdsskolorna inte är tillräckligt effektiva.

Beträffande det förstnämnda påståendet måste man betänka, att barnavårdens olika organ råkade i en särdeles svår situation under 50-talet. Samtidigt som deras arbetsområde utvidgades till att omfatta så gott som samtliga yngre brottslingar, ökade dessa klienter av outredd anledning i så stor omfattning, att resurserna inte räckte till.

Granskar man de av barnavårdsnämnderna vidtagna åtgärderna och jämför dem med antalet återfall blir man emellertid överraskad av hur bra nämnderna har lyckats klassificera individerna. Av de fall, där man ansåg det onödigt att vidtaga någon åtgärd eller ansåg det vara tillräckligt med en varning återföll av 1956 års åtalseftergiftsklientel knappt 25 % inom 4 år mot 48 % av dem som erhöll övervakning och 68 % av dem som blev omhändertagna för skyddsuppfostran. Vad beträffar förstnämnda grupp, där nämnderna faktiskt „gjort minst“, kan man följaktligen säga att detta är den mest adekvata „behandlingen“ i de flesta av dessa fall. För övervakningsgruppen bedömes prognosen som mindre god, vilket också bekräftas av den höga återfallsfrekvensen. Detsamma är fallet med dem som blir omhänder-

tagna för skyddsuppfostran, inom vilken grupp återfallen notoriskt är många. Problemet är alltså inte så mycket att få nämnderna till att gripa in i de fall där de beslutar „varning“ eller „ingen åtgärd“, utan att effektivisera arbetet med de ungdomar mot vilka nämnden beslutar mer ingripande åtgärder. Den troligtvis mest betydelsefulla frågan är om inte nämnderna drar sig alltför länge innan de vidtar några mer drastiska åtgärder — en stor del av det klientel, som hamnar på ungdomsvårdsskolorna i 16—17 års åldern, är säkerligen välkända hos nämnderna sedan många år tillbaka och borde kanske ha varit omhändertagna 10 år tidigare.

Nästa påstående går ut på att en och samme individ får för många åtalseftergifter. Om man härmed avser åtalseftergifter enligt 1944 års lag är påståendet felaktigt. I 1956 års åtalseftergiftsmaterial finns på en och samma person så många som 7 åtalseftergifter, men detta är inte liktydigt med 7 återfall. I ett dylikt fall är förhållandet det, att 3—4 av åtalseftergifterna refererar sig till brott förövade före men upptäckta först efter en annan åtalseftergift, och därför är att anse som ett bihang till denna. Det förekommer ytterst sällan att en person har mer än 3 reella åtalseftergifter, som anknuter till tre brott eller brottsserier med mellanliggande åtalseftergift.

En annan sak, som kan påpekas i detta sammanhang, är att barnavårdsnämnderna verkligen tycks skärpa sina åtgärder för varje ny åtalseftergift i betydligt större utsträckning än man vanligtvis föreställer sig. Medan man år 1956 vid första åtalseftergiften meddelade varning i 42 % av fallen, övervakning i 33 % och skyddsuppfostran i 7 %, var åtgärderna vid andra åtalseftergiften för 13,5 % varning, 55 % övervakning och 22 % skyddsuppfostran, och vid tredje åtalseftergiften 32 % övervakning och 50 % skyddsuppfostran.

Det tredje påståendet man gärna kommer med beträffande det nuvarande systemet är att ungdomsvårdsskolorna är föga effektiva. Kritiken har här givetvis rätt, åtminstone om man mäter effekten i återfall till ny brottslighet. Tror man emellertid att det finns någon annan typ av åtgärder, som skulle föra till bättre resultat för denna kriminellt belastade grupp av unga brottslingar, så tar man säkerligen fel. De flesta länder har samma problem med behandlingen av denna grupp, men ingenstades har man funnit någon bra reaktionsform. En stor del av detta klientel tycks motstå varje påverkningsform, vare sig den är utformad som rent straff eller som en eller annan form för behandling. Den kritik som kan riktas mot vårt system är därför inte att man misslyckas med så många utan åter igen att man väntat för länge med att gripa in.

4. „Behandling“ versus „straff“.

Förändringarna i den mot ungdomsbrottsligheten förda kriminalpolitiken under 1950-talet kan sägas vara en övergång från ett redan urvattnat straffsystem hänemot ett behandlingssystem. Termerna „behandling“ och „straff“ brukar man sätta i motsatsförhållande till varandra och dessa begrepp har en betydande makt över vårt kriminalpolitiska tänkande. Man förfasar sig så t. ex. över att 15-åringar sättes i cell ett eller ett par dygn, om detta sker i ett fängelse, men man säger inte något när det händer på isoleringsavdelningen i en ungdomsvårdsskola. Likaledes har man, för att undvika „strafftänkandet“ inom barnavården, ansett det vara onödigt med jurister som fasta ledamöter av barnavårdsnämnderna. Man offrar rättssäkerhetsgarantier på behandlingsidéens altare, och man vägrar låsa dörrarna i upptagningshemmen.

Men vari består då denna „behandling“ i motsats till „straff“ i modern form för ungdom under 21 år? Skillnaderna mellan t. ex. ungdomsfängelsernas bakomliggande filosofi och praktiska utformning och ungdomsvårdsskolornas är mycket små. Åtgärden „övervakning“ inom fångvårdens ram har inte något annat syfte och arbetar inte på annat sätt än inom barnavården. De tre väsentligaste olikheterna är att finna inom nedannämnda områden.

a) Man tar i „straffsystemet“ hänsyn till den s. k. allmänpreventiva faktorn medan man i „behandlingssystemet“ utslutande skall ta hänsyn till „individens bästa“. I praktiken torde dock skillnaderna vara rätt små: även domstolen lägger huvudvikten på den individualpreventiva faktorn och å andra sidan förekommer situationer, då även en barnavårdsnämnd anser sig böra ingripa i syfta att „statuera ett exempel“.

b) Vidare använder man i straffsystemet tidsbestämd inspärning, medan man i barnavårdens anstalter principiellt skall bestämma anstaltvistelsens längd efter individens behov för vård och behandling. Men även vad beträffar detta förhållande är skillnaderna inte stora, t. ex. mellan åtgärderna ungdomsvårdsskola och ungdomsfängelse som båda har relativt obestämda regler för anstaltvistelsens längd. Det är ju dessutom en vanlig erfarenhet, att det snart nog vad beträffar „obestämda“ vårdtider utbildas kutymor för längden av vistelsen, så att en intagen i regel kan beräkna denna med en tämligen hög grad av tillförlitlighet. De korta fängelsestraffen har tidigare inte haft någon parallell inom ungdomsvården, men även detta har på senare tid förändrats i och med att man vid ungdomsvårdsskolorna har börjat experimentera med en korttidsbehandling bestående av 3 månaders vistelse och behandling enligt „lilla gruppens princip“.

c) Den väsentligaste skillnaden består följaktligen inte så mycket i vad som i realiteten sker med brottslingen inom det ena eller det andra systemet, utan ligger på det rent *psykologiska* planet. I det ena fallet säger man, att individen blir *straffad*, han blir därigenom stämplad som en brottsling, en person som betett sig så att han blivit ställd utanför samhället, medan han i det andra fallet bara blir „behandlad“, vilket inte skall vara diskriminerande. Vilken realitet denna skillnad faktiskt har för brottslingarna själva vet vi mycket litet om. Här kan dock nämnas att norska 18—20 åringar hellre tar ett kortare tidsbestämt straff än en längre vistelse i en „arbeidsskole“, vilket formellt inte är att betrakta som straff. Denna och liknande erfarenheter från andra länder tyder på att brottslingarna själva möjligtvis har en annan och kanske mer realistisk uppfattning av frågan „behandling“ versus „straff“ än kriminalpolitikerna. Men detta exempel refererar sig givetvis till en speciell grupp av unga brottslingar som just karaktäriseras av sin likgiltighet för samhällets reaktioner och dess moraliska domar över deras beteende.

En annan fråga är huruvida barn och ungdomar *i allmänhet* påverkas till att avstå från brott mer effektivt av tanken på straff än av tanken på eventuella barnavårdsåtgärder. Vi föreställer oss gärna att det finns en större avskräckande effekt hos straffsystemet. Man kan emellertid fråga sig om den unge brottslingen verkligen medvetet reflekterar över sådana skillnader. I första hand är det väl *risken för upptäckt* han kalkylerar med och inte huruvida eventuella åtgärder kallas „behandling“ eller „straff“.

Den kriminalpolitiska distinktionen mellan de två systemen tycks därför vid en närmare analys försvinna och följaktligen borde vägen ligga öppen för *en integrering av straff- och barnavårdsåtgärder till ett gemensamt reaktionssystem*. Den centrala frågan är inte, såsom nu ofta är fallet, huruvida man skall låta domstolarna eller barnavården behandla ett fall, utan *vilken åtgärd som är den rätta i varje enskilt fall vare sig denna härrör från det straffrättsliga eller det socialrättsliga systemet*.

Knut Sveri.